

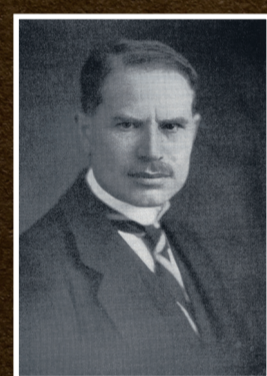
ČESKOSLOVENSKO A REZORT SOCIÁLNÍ PÉČE

Ministerstvo sociální péče patřilo od vzniku Československého státu k jeho ústředním správním orgánům. Hned v první vládě byl do jeho čela v listopadu 1918 postaven sociálně demokratický politik Lev Winter. Agenda rezortu byla od počátku spojena se sociální ochranou obyvatelstva, což byl tradičně ústřední bod programu sociální demokracie. Proto v dobách, kdy strana byla součástí vládních koalic, obvykle zastával post ministra sociální péče některý z jejích politiků.

Jen za období první československé republiky (1918–1938) bylo z devíti ministrů pět příslušníků sociální demokracie (Lev Winter, Gustav Habrman, Ludwig Czech, Alfréd Meissner a Jaromír Nečas). Rovněž v obou londýnských exilových vládách si sociální demokraté podrželi v osobách ministrů Františka Němce a Jána Bečka toto ministerstvo.

Po skončení války došlo k přejmenování úřadu na ministerstvo ochrany práce a sociální péče a jako jeho nejvyšší reprezentant zasedl v první poválečné vládě Národní fronty slovenský sociální demokrat Jozef Šoltész.

Po volbách v roce 1946 sice v rámci koaličního vyjednávání připadlo toto ministerstvo komunistům, ale po únoru 1948 se v Gottwaldově rekonstruované vládě navrátilo zpět sociální demokracii v osobě Evžena Erbana. Ten byl zároveň i jeho posledním ministrem. V září 1951 byl rezort zrušen a nahrazen ministerstvem pracovních sil. V étosu 50. let o budování komunistické společnosti převládlo bláhové přesvědčení, že potřeba „sociální péče“ vymizí spolu s likvidací kapitalismu a pozůstatků buržoazního řádu.

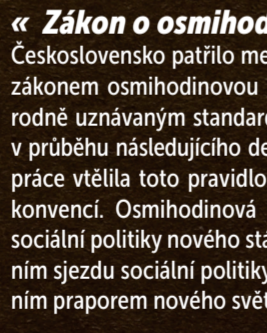
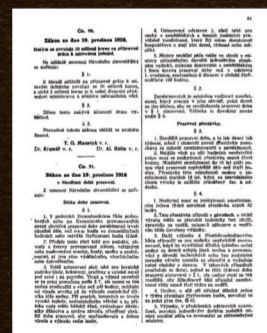
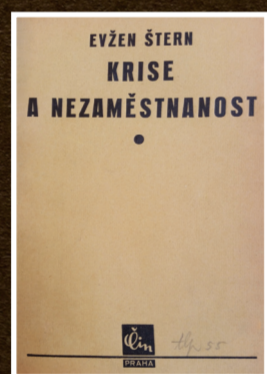
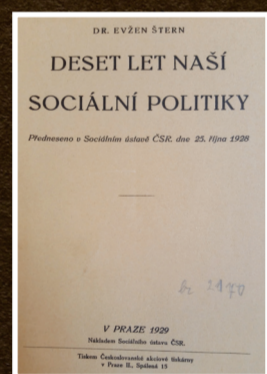
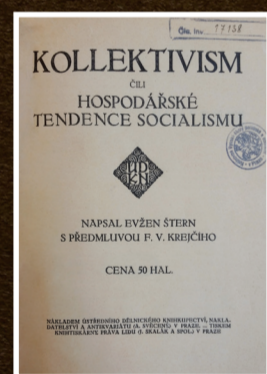

« Lev Winter (1876–1935) »

První československý ministr sociální péče Lev Winter byl již před první světovou válkou v sociální demokracii uznávaným odborníkem na problematiku dělnického pojištění. Právě s jeho jménem je spjata ambiciózní sociálně-reformní legislativa přijímaná v rychlém sledu po 28. říjnu 1918 (podpora v nezaměstnanosti, osmihodinová pracovní doba, novela nemocenského pojištění, regulace nájemného atd.). I poté, co opustil v září 1920 funkci ministra sociální péče, zůstal sociálně politické agendě věrný. Nakrátko se stal ministrem znovu v letech 1925–1926.

« Evžen Štern (1889–1942) – několik titulních stránek jeho knih »

Začátky ministerstva sociální péče nebyly jednoduché. V roce 1935 takto vzpomínal jeho dlouholetý pracovník Evžen Štern: „Mohl bych tu uvést mnoho zajímavých vzpomínek z doby, kdy se ministerstvo delší dobu skládalo ze dvou aktovek a kdy bylo nutno okamžitě řešit naléhavé sociálně politické problémy, a ministerstvo dosud nemělo ani psacích stolů, ani kalamářů, ani odborných referentů, a kdy delší dobu jsme úřadovali s jediným špatně fungujícím telefonem.“ Štern patřil k nejdůležitějším představitelům ministerstva a zároveň byl i jedním z nejzajímavějších a zároveň nejoriginálnějších teoretiků sociální politiky meziválečného Československa. Za války byl umučen v koncentračním táboře.

« Sociální pojištění námezdně pracujících »

Zákonem č. 221/1924 Sb. byla vytvořena moderní komplexní soustava sociálního pojištění (starobního, nemocenského a invalidního) pro námezdně pracující. Bez hlubších systémových změn přetrvala až do roku 1948. Oproti dnešku tento systém využíval pro financování starobních důchodů kapitalizační metodu a nikoli průběžnou, a proto také podstatně více zohledňoval zásluhový princip eliminující přílišné rovnostářství v dávkách. Mezinárodní organizace práce tento zákon využívala mezi válkami jako vzorový příklad pro další země světa, jež hodlaly uskutečnit obdobné komplexní reformy sociálního zákonodárství.

« Pensijní pojištění zaměstnanců ve vyšších službách »

Meziválečné sociální pojištění vycházelo ze stavovského principu. Proto dělníci měli zcela oddělený systém od jiných skupin, jako byli horníci, státní úředníci nebo tzv. bílé límečky v soukromém sektoru. Pro poslední jmenované vznikl samostatný pojišťovací systém v roce 1907 a Československo jej převzalo. Sociální pojišťovny byly kapitálově silnými subjekty, a proto byly schopny opatrovat si reprezentativní sídla. Nejzdářejším počínem byl jistě Všeobecný pensijní ústav pro správu pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách, vybudovaný v hyper-moderním funkcionalistickém stylu na počátku 30. let na pražském Žižkově. Dnes je budova sídlem Českomoravské konfederace odborových svazů.

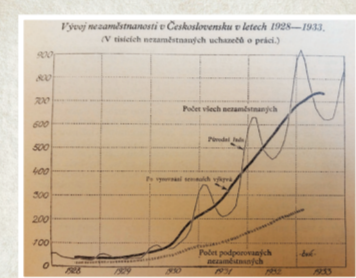
VELKÁ HOSPODÁŘSKÁ KRIZE A ŘEŠENÍ NEZAMĚŠTNANOSTI

Ekonomická krize 30. let znamenala přelom v evropských dějinách. Bezprecedentní pokles hodnoty zahraničního obchodu a objemu domácí produkce doprovázely otázky po ospravedlnění existujícího společenského a hospodářského řádu.

Jakkoli se v roce 1918 zdálo, že po porážce bolševicky orientovaných radikálů jedinou možnou cestou je snaha o obnovu řádu, který existoval před rokem 1914, krach burzy v New Yorku a rychlé rozšíření ekonomické deprese během let 1929 a 1930 ukázaly, že tato cesta nemá východiska. Proto se 30. léta stala hledáním nového společenského uspořádání v mnoha podobách, ať již šlo o Stalinovy pětiletky, nacistický projekt Nové Evropy, Lidovou frontu ve Francii a Španělsko anebo keynesiánský intervencionismus do ekonomického

subsystému v zemích, jež se v principu nechtěly vzdát pluralitně demokratického uspořádání.

Demokratická ústava Československa z roku 1920 zůstala nepozměněna, ale ekonomický systém na konci 30. let v důsledku likvidace tržních principů v zemědělství, subvencí bankovnímu systému anebo registraci kartelových smluv, nebyl tím, jaký vzešel z dědictví 19. století. Meziválečné Československo nepřistoupilo k plánované ekonomice a neuskutečnilo rychlý růst redistribuce, avšak zkušenost velké krize vytvořila předpoklady k tomu, aby na pochybnosti o liberálním hospodářském řádu navázaly po březnu 1939, resp. květnu 1945 odlišné koncepce ekonomické a sociální politiky.

« Důsledky Velké hospodářské krize (1929–1934) »

Velká hospodářská krize postihla Československo později než velké ekonomiky Západu. Nevznikla jako důsledek vnitřních problémů ekonomiky, nýbrž přišla ze zahraničí. Ekonomika, která zdědila většinu rakousko-uherské základny, měla příliš malý trh pro obyt, a proto ekonomická stabilita silně závisela na úspěšném exportu zboží. Když krize zasáhla hlavní obchodní partnery, především Německo, nedala hospodářská deprese na sebe dlouho čekat ani zde. Graf názorně ukazuje, jak náhle v polovině roku 1930 míra nezaměstnanosti nabrala na dynamice, aby na počátku roku 1933 dosáhla svého zenitu téměř jednoho miliónu registrovaných nezaměstnaných.

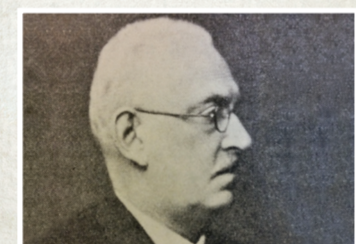

« Nezaměstnaní sbírající odpadky na skládce ve 30. letech. »

« Matka tulačka s dítětem v náručí. »

Fotografie z propagandistického letáku s heslem – „Dva z pěti miliónů hladovějících v Československé republice.“

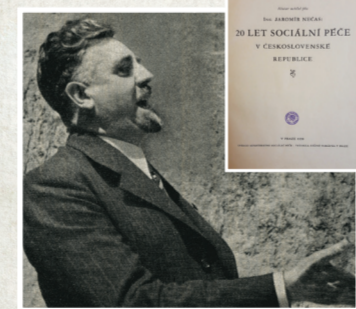
« Ludwig Czech (1870–1942) »

Tento německý sociálně demokratický politik převzal rezort sociální péče v prosinci 1929, pouhých pár měsíců po osudovém krachu na burze v New Yorku. S jeho jménem je spjata československá protikrizová sociální politika, protože právě on rezort spravoval v letech nejhlubšího hospodářského propadu. Vzhledem k drtivému dopadu krize na lehký průmysl v pohraničí obydleném převážně německým obyvatelstvem, posílala pozici vlády proti útokům ohledně diskriminace Němců v protikrizové sociální péči skutečnost, že v čele rezortu stál německý politik a navíc uznávaný odborník v sociálně politické agendě.

« Žebračenka »

V roce 1930 vedle pojištění proti nezaměstnanosti, jež bylo v souladu se zásadami genského systému umožněno jen zaměstnancům-členům odborových organizací, byl uzákoněn též doplňkový podpůrný systém pro ty, co již nárok na podporu ztratili. Tato „státní stravovací akce“ spočívala na přidělování potravinových poukázek sociálně potřebným jednotlivcům a rodinám bez zaměstnání. Měly spousta přeživců: nejčastěji se jim říkalo žebračenky anebo též „Czechkarty“ (Čechovy karty), podle ministra sociální péče, do jehož působnosti nezaměstnanost spadala. Žebračenky se začaly vydávat v červenci 1930 jen v několika desítkách okresů nejvíce postižených krizí. Během pár měsíců v důsledku gradující krize však zevšeobecněly na celém území republiky.

« Jaromír Nečas (1888–1945) »

Byl posledním ministrem sociální péče za sociální demokracii v éře první republiky. Patřil mezi novou generaci domácích teoretiků sociální politiky, kteří již byli seznámeni s nastupující keynesiánskou makroekonomickou politikou, již se stal nadšeným propagátorem. Keynesiánským doporučením, aby stát prostřednictvím své vlastní investiční činnosti prováděl aktivní politiku zaměstnanosti, vycházela vstříc potřeba obrany republiky, kdy bylo nutné budovat opevnění, přezbrojovat armádu a zvyšovat kapacity zbrojního průmyslu. Po krátkém působení v čele Nejvyššího cenového úřadu odešel v lednu 1940 do emigrace a stal se posléze i ministrem exilové vlády. V důsledku zhoršujícího se zdravotního stavu i z jisté znechucenosti z rozporů uvnitř sociální demokracie se v roce 1943 stáhl do ústraní.

« Česko-německý konflikt v hospodářské krizi »

Mapa zachycuje rozložení nezaměstnanosti podle okresů v roce 1933, který byl v Československu nejhorším rokem velké hospodářské krize. Její dopad byl geograficky nerovnoměrný a je zřejmé, že masovou nezaměstnaností trpěly daleko více pohraniční oblasti osídlené německým obyvatelstvem. Jakkoli lze za hlavní příčinu považovat fakt, že právě zde se nacházely hlavní kapacity československého textilnictví a sklářství, což byla exportní odvětví, jež krizí nejvíce utrpěla, bylo velmi snadné situaci popisovat v pojmech diskriminace Němců v republice. A na těchto argumentech také vystavěl svůj úspěch Konrád Heinlein a jeho Sudetoněmecká strana, která byla v podstatě skutečným vítězem posledních parlamentních voleb v roce 1935.

SOCIÁLNÍ POLITIKA PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE

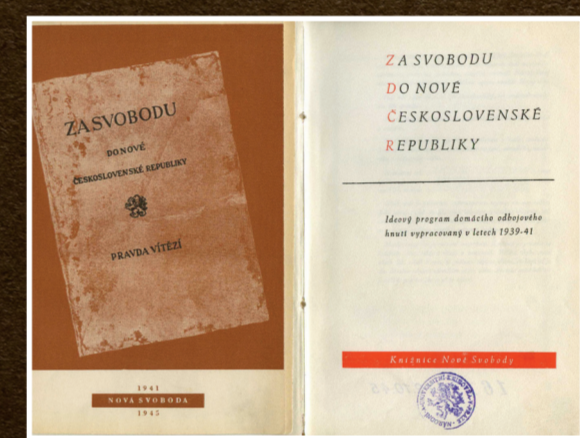
Vzpomínky obyvatel na velkou hospodářskou krizi jako ztracenou dekádu a zkušenost války, která posílila percepci bezprostředního národního ohrožení a v důsledku toho generovala i rostoucí potřebu kolektivní solidarity, vytvořily po skončení války podmínky pro souhlas obyvatelstva s radikální reformou politického, ekonomického i sociálního uspořádání v podobě, jak ji načrtl Košický vládní program. Jedním z ústředních bodů

programu poválečné obnovy bylo i podstatné rozšíření sociální ochrany obyvatelstva. Dosažení sociální bezpečnosti bylo příslibem, které si ministerstvo sociální péče ve spolupráci se sjednocenými odbory v roce 1945 předsevzalo jako svůj klíčový úkol. Trvalo však ještě téměř tři roky, než se tento cíl podařilo v podobě zákona o národním pojištění alespoň na normativní úrovni zakotvit.

« Ján Bečko (1889–1972) »

V londýnském exilové vládě za války zastával post ministra sociální péče slovenský sociální demokrat Ján Bečko, který správu rezortu převzal po svém spolustraníkovi Františku Němcovi v roce 1942. Právě v době jeho působení vyvrcholily plány a přípravy uskutečnění plánu „sociální bezpečnosti“ všech občanů v osvobozené republice. Ztělesněním tohoto programu se mělo stát nové „národní pojištění“, jež bylo inspirováno Beveridgeovou zprávou o sociálním pojištění a souvisejících službách – tehdejší bestsellerem v knihupectví válčného Londýna.

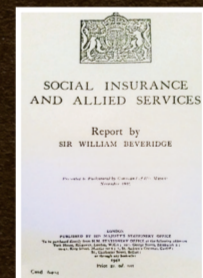
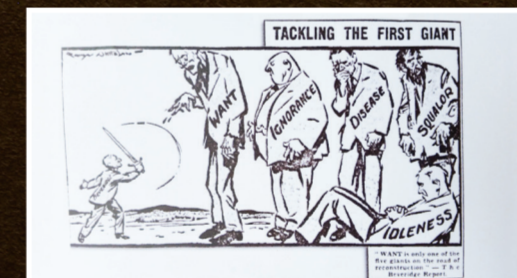

« Za svobodu do nové ČSR »

Exilovým politikům zdatně sekundoval domácí odboj, v jehož prostředí vznikl rozsáhlý plán poválečné rekonstrukce čítající v knižní podobě více než sto stránek. Zrodil se v sociálně-reformním prostředí Petičního výboru Věrní zastáneme (PVVZ) a ještě před svým rozbitím jej Ústřední vedení odboje domácího (ÚVOD) akceptovalo jako společný odbojový program. Jaroslav Halhuber, přední stoupenec keynesiánsky orientované sociální ekonomiky, po válce na adresu programu výstižně poznamenal: „Nejenže už anticipeoval vznik smíšeného hospodářství, nýbrž obsahoval i velmi jasné formulace o demokratisaci hospodářského života, o hospodářství podle plánu, o zveřejnění podniků, o orgánech pro řízení hospodářské činnosti atd. Je nenahraditelná škoda, že tento program zapadl a že za podklad obnovy a výstavby našeho hospodářství se vzal program košický.“

« Pět obrů ohrožujících moderní společnost »

Plán sociální bezpečnosti z pera Williama Beveridge vycházel z koncepce, že moderní společnost ohrožuje pět sociálních zel. Zde jsou znázorněna v podobě obrů, proti nimž jako král David autor zprávy bojuje. Těmito zly jsou: chudoba, nevědomost, nemoc, špína a nezaměstnanost. Jak znázorňuje plakát popularizující Beveridgeovu zprávu, britské národní pojištění umělo zdolat pouze jednoho z obrů. Konečné vítězství předpokládalo daleko ambicióznější sociální programy v podobě bytové politiky, všeobecné lékařské péče, aktivní politiky zaměstnanosti či realizace práva na vzdělání.

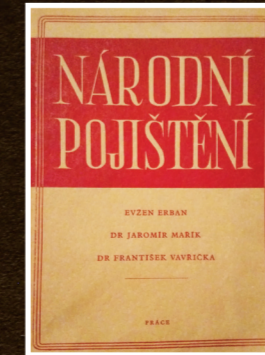

« Jozef Šoltész (1909–1977) »

Byl prvním poválečným ministrem ochrany práce a sociální péče. Právě v té době se začaly ve spolupráci s Ústřední radou odborů rodit jasnější kontury projektu národního pojištění. Během jeho krátkého mandátu (po volbách 1946 rezort připadl KSČ) však nebyl dostatek času pro jeho uskutečnění. Přesto se tento politik zapsal do dějin sociálního práva dokumentem, jemuž se i později mezi lidmi říkalo „Šoltészova vyhláška“. Již na počátku července 1945 se jeho přičiněním objevila v Úředním listě republiky vyhláška o mzdovém a platovém zrovnoprávnění žen.

« Paměť velké krize »

Amatérská skica lidové tvořivosti výstižně zachycuje vzpomínky většího populace na dekádu 30. let spojených s velkou hospodářskou krizí: myši pojídací neprodejné obilí, vepří krmení neprodejným cukrem, a to vše za přihlížení hladovějících dětí. Siroce sdílený konsensus ohledně vzpomínání na krizová 30. léta byl po roce 1945 klíčovým předpokladem masové podpory Košického vládního programu, slibujícího znárodnění, zemědělské reformy, zaměstnanost... a také rychlý růst sociálního zabezpečení obyvatelstva.

« Národní pojištění »

„Amerika nemá naše národní pojištění. Má zato Hollywood. A musí mít Hollywood právě proto, že naše národní pojištění nemá. Amerika si vybrala filmovou iluzi. My jsme si vybrali sociální zabezpečení. Posudte sami, kdo si vybral lépe.“ Tato dnes již úsměvná slova se mohli dočíst čtenáři časopisu Kino v červnu 1949. Dnem 15. dubna 1948, kdy byl Ústavodárným národním shromážděním schválen návrh zákona o národním pojištění (č. 99/1948 Sb.), můžeme datovat vznik sociálního státu v Československu. Naplnil se tím příslib první poválečné vlády, že vybuduje komplexní systém sociální ochrany. Národním pojištěním byl však vyměřen jen krátký život. Od roku 1951 začalo jeho obourávání a nastal postupný přechod k sovětskému modelu sociálního zabezpečení.

Autorem textů je doc. Jakub Rákosník, fotografie a ilustrace pocházejí z archivu autora, Masarykovy demokratické akademie a ČTK.